

Kóvári Réka

A kézdialmási betlehem-játék

Domokos Pál Péter és Forrai Gregoria levelezését már olvashattuk e folyóirat oldalain.¹ Abból kiderült, hogy Domokos Pál Péter ösztönzésére Forrai Magdolna (szerzetesi nevén Gregoria) kiterjedt népénekgyűjtést folytatott —elsősorban a Kájonai Cationale alapján— Háromszék, Udvarhely és Csík megyében. Mivel az ezirányú népzenei gyűjtések száma e három terület közül Háromszékről a legcsekélyebb, nekem pedig éppen Kézdiszéken élnek rokonaim —ami mérhetetlen előnyt jelent az emberekkel való kapcsolatteremtésben—, 1997 és 1999 nyarán a Soros Alapítvány és az MTA Zenetudományi Intézetének támogatásával gyűjtést folytattam e vidéken. Forrai Gregoria 1958 és 1959 nyarán járt ott, amikor még nem állt rendelkezésre magnetofon, így teljes anyaga „csak” papíron maradt fenn. (Tudomásom szerint a két gyűjtés között eltelt majdnem 40 év alatt ilyen céllal nem gyűjtöttek Kézdiszéken.)

A gyűjtések legértékesebb darabjai a Szentföldről² származnak. Most csak a betlehemesekről szeretnék írni, ill. közreadni az általam gyűjtött kézdialmási betlehem-játékot. Az ún. történeti betlehemeseket, azaz az olyan XVIII. század végéig keletkezett dramatikus játékokat, melyekben szálláskeresés, pásztorjelenet, háromkirály- és Heródes-játék szerepelhet, Kilián István vette számba.³ Az általa ismertetett 14 történeti betlehemes közül kettő származik Kézdiszékről. A kézdiszentléleki betlehemes⁴ Cserei János szentléleki iskolamester énekeskönyvében található, és 1663–68 között keletkezett.⁵ Magyar nyelvű (bár van benne latin rész is: *Ecce virgo concipiet*), kotta és nótatalás nélküli darab. Schram megállapítása szerint nem tipikus, hanem „egyéni változat”, nem is volt hasonlóság a kézdialmási betlehemessel. Másik történeti betlehemesünk a kézdiszéki minorita iskolához kötődik, mely először Esztelneken, majd Kantán mű-

¹ *Magyar Egyházzene* IV (1996/1997) 91–100.

² Szentföldnek nevezik Háromszék északi, római katolikusok lakta részét (a Kézdivásárhelytől északra fekvő falvakat).

³ Kilián István: „Tizennégy történeti betlehemes (1629–1768)”, in *Folklor és etnográfia* 50. Iskoladráma és folklór (A noszvaji, hasonló című konferencián elhangzott előadások). Szerkesztette: Pintér Márta Zsuzsanna és Kilián István. Debrecen 1989. 135–143.

⁴ Schram Ferenc: „Három történeti betlehemes játék”, *Irodalomtörténeti Közlemények* LXVIII (1964) 497–502.

⁵ A kéziratban szereplő betlehemes szerzőségének kérdése még tisztázatlan. Cserei maga nem lehetett, bár Kilián ezt állítja (Kilián István: „A betlehemes játék a XVII. századi Magyarországon”, *Irodalomtörténeti Közlemények* XCVI [1992] 636); Papp Ágnes viszont cáfolja (Papp Ágnes: „Zeneelméleti jegyzetek és tonárius Cserei János énekeskönyvében”, *Magyar Zene* XXXVIII [2000] 256–258). Véleményem szerint a szerző talán a kézirat másik notátora, Bede András lehetett, vagy legalábbis ő jegyezte fel.

ködött, amely 1848 óta Kézdivásárhely része.⁶ Ezt az 1696 és 1732 között keletkezett⁷ latin nyelvű betlehemes, a Pro nativitate Domini-t, a diákok adták elő.⁸ Templomi előadás lehetett, mert a jelenetek nem válnak el egymástól,⁹ és emellett szólnak a rendezői utasítások is. Latin nyelve miatt eleve nem lehet párhuzamot vonni a kézdialmási betlehemesrel.

Az MTA Zenetudományi Intézete Népzenei Osztályának szokásdallam-gyűjteményében három betlehemes található Kézdiszékről: 1. egy 1876-ban közreadott kotta nélküli betlehemes Paal Gyula gyűjtésében,¹⁰ amely csak Háromszék megjelölést használ, de sok szövegegyezése miatt származhat azon belül akár Kézdiszékről is; 2. a Forrai Gregoria által 1958-ban Kézdiszentkereszten gyűjtött, végig énekelt, ún. kecskés-mise, amelyben csak angyalok és pásztorok szerepelnek;¹¹ 3. a Gazda Klára gyűjtötte esztelneki pásztorjáték,¹² amelynek énekei a kézdialmási betlehem-játékban, ill. a kecskés-misében fordulnak elő. A fentiekén kívül ismeretes még egy felsőtorjai betlehemes, melyet Olosz Katalin adott ki 1965-ös gyűjtéséből.¹³

E négy recens betlehemes mindegyikét —mint az erdélyi típust¹⁴ általában¹⁵— férfiak adják elő. A kézdialmási betlehem-játéktól legtávolabb a kecskés-mise áll, mivel abban nincsenek prózai szerepek, csak a pásztorok történetét énekli el, és csak az éjféli misén, a prédikáció helyett játszották.¹⁶ A felsőtorjai játék szereplői majdnem megegyeznek az almásival, szövegében, dallamaiban azonban sok az eltérés. Több hasonlóságot mutat a XIX. században közölt betle-

⁶ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*. III. kötet. Pest 1869. Hasonmás-kiadása: Helikon Kiadó, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése. Békéscsaba 1982. 107–108.

⁷ Kilián István: „Tizennégy történeti betlehemes”. 139.

⁸ *A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma 1800-ig*. Sajtó alá rendezte: Kilián István, Pintér Márta Zsuzsanna, Varga Imre. Szerkesztette: Varga Imre. Argumentum Kiadó. Budapest 1992. 109–112.

⁹ Kilián István: *A minorita színjáték a XVIII. században. Elmélet és gyakorlat*. [Irodalomtörténeti füzetek 129.] Szerkeszti: Fenyő István. Argumentum Kiadó. Budapest 1992.

¹⁰ *Magyar Nyelvőr* V (1876) 184–188.

¹¹ Ezt még én is életben találtam: emlékeztek rá Szentkereszten, Esztelneken és Futásfalván. Érdekessége, hogy az angyal egy oktávval magasabban énekel, mint a többi szereplő.

¹² Gazda Klára: *Gyermekvilág Esztelneken. Néprajzi monográfia*. Kriterion. Bukarest 1980. (772. sz.) 387–396.

¹³ Olosz Katalin: „Betlehemes játék Felsőtorján”, in *Vallásos népelet a Kárpát-medencében*. Népi ismereti tanulmányok és közlések. Bárdos István és Tisovszki Zsuzsanna közreműködésével szerkesztette: Barna Gábor. Magyar Néprajzi Társaság. Budapest 1995. 207–215.

¹⁴ A kézdialmási betlehem-játék A Magyar Népzene Tára II. beosztása szerint (*Jeles napok*. Sajtó alá rendezte: Kerényi György. Akadémiai Kiadó. Budapest 1953. 397–400.) az erdélyi betlehemeseken belül leginkább a szálláskereső típusba sorolható.

¹⁵ Bálint Sándor: *Karácsony, Húsvét, Pünkösd. A nagyünnepnek hazai és közép-európai hagyományvilágából*. Szent István Társulat. Budapest 1973. 43.; *Magyar Néprajz*. VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Főszerkesztő: Dömötör Tekla. Akadémiai Kiadó. Budapest 1990. 233.

¹⁶ Ez Forrai gyűjtéséből nem derül ki, és csak Kézdiszentkereszten emlékeztek rá, bár ma már ott is új pásztorjátékot adnak elő ugyanabban a situációban.

hemes —bár szereplői létszáma eggyel kevesebb, s terjedelme is rövidebb—: a pásztorok beszédébe itt is „oláh” szavak keverednek, Paal Gyula szerint azért, „mert a Székelyföldön csaknem mindenütt oláh származású emberek a juhnyájuk pásztorai”.¹⁷ A legszembeütőbb, legtöbb azonosságot az esztelneki pásztorjáték mutatja a kézdialmásival: a prózai részek mintha az almásiból lennének véve, néhol rövidítve; az énekek zöme egyező vagy hasonló vagy szövegében mutat rokonságot, s csak két dallamát kölcsönözte a kecskés-miséből.

Bár a kézdialmás betlehem-játékban szereplő énekek több mint felét (ha nem is pontosan ezzel a dallammal) Forrai Magdolna már feljegyezte, magáról a betlehemesről nem tesz említést. Pedig Kovács Dénes szerint „Erdély legősibb betlehem-játékát” 1962-ig megszakítás nélkül játszották. Ő Kézdialmás született (1926. február 3), s nekem egymaga mondta és énekelte el szinte fejből (!) e játékot. 1948. december 1-én vette át azt a füzetet, amelyet mind a mai napig használ, Reketes Lázártól, aki mindössze 15 évvel volt idősebb nála.¹⁸ 1948-tól 1962-ig minden évben ő tanította be a játékot. 1962-ben betiltották, és csak 1989-ben lehetett újra elővenni a füzetet, ekkor Kovács Dénes felújította a betlehemest. Annyira megnövekedett iránta az érdeklődés, hogy funkcion kívül, színpadon, farsang idejében Kézdivásárhelyen is előadták néhány évvel ezelőtt, nagy sikerrel.

Ezt a misztériumjátékot 10 fős csoport adja elő: a bekérő, a király, a királyszolga — akiknek ruházata fekete nadrág, oldalán hosszanti vastag piros csíkkal (a bekérőnek esetleg csizmanadrág és csizma), csákó, (vitézkötéses) mente, kard; az angyal — akin fehér ruha és félkorona van; Szűz Mária — égszínkéék ruhában, fehér hárászkendő a válla körül, korona a fején; Szent József — akinek ruházata hosszú kabát (szárközépig érő menteféle), görbe bot (kampós pálca), fekete kalap; 1. pásztor, 2. pásztor, öreg pásztor — rajtuk suba, kucsma és álarc; valamint a hamubotos — ruházata mint a pásztoroké, kezében láncos bottal (ez tulajdonképpen a szamar szerepe, feladata a játék végén a gazdától, gazdasszonytól az ajándékok összegyűjtése).

A betlehemes csoport már december 24-én éjszaka megjelent a templomban, ám ekkor csak az ott szokásos karácsonyi énekeket énekelték a néppel együtt. Január 6-ig, vízkereszt napjáig mindennap a szentmisén az oltár előtt

¹⁷ *Magyar Nyelvtör V* (1876) 186. lap jegyzete.

¹⁸ A legelső lap alján a következő szöveg olvasható: Írtam 1947. November hó 19án / Reketes Lázár Kézdialmás. A fedőlap belsejében (többek közt) ez áll: Kovács Dénes / 1947. Dec. 20. A füzet legvégén pedig: Írtam Kovács Vilmos. Itt, a betlehem-játék után még jónéhány ének szerepel: Dicsőség mennyben az Istennek; A királyok királyának; Serkenj, lelkem, mély álmodból; Szerencsés óra; Üdvözlégy, Betlehemben szült Jézus teste s vére; Betlehemi pusztán; Az őszentendőnek szerencsés végzését; Ne féljetek, pásztorok, pásztorok, örömet hirdetek; Krisztus Jézus született, örvendezzünk; Óh Szent János, hát még alszol-e. A füzet legutolsó lapján —ami egy félbetépett lap— a malomjáték rajza található, amely játékkal a betlehemes tanulása közben mulatták az időt. A füzet kemény fedelének belső oldalain a szereplők megörökítették aláírásukat, gyakran dátummal ellátva, néha pedig azt is odaírták, hogy mit játszottak.

felsorakozva, betlehemes-ruhában énekelték az aznapi énekeket. Emellett járták a falut, és házaknál eljátszották a betlehem-játékot.¹⁹

A következőkben olvasható a kézdialmási betlehem-játék, amelyet a különböző jelenetek szerint hosszabb-rövidebb részekre osztottam és római számokkal jelöltem. Lábjegyzetben megtalálhatók a mozgásokra vonatkozó utasítások, a két gyűjtés során fellépő variánsok, a gyűjtött anyag és a füzet közötti (értelmi vagy versritmikai szempontból fontos) eltérések, valamint a pásztorok román szövegeinek —Kovács Dénes szerinti— helyes írásmódja (ugyanis a főszövegben fonetikusán írtam) és annak fordítása. A román szavak a füzetbe is fonetikusán kerültek be, és néhol eltérnek attól, amit Kovács Dénes nekem lediktált. Szerinte azért kerültek a pásztorok beszédébe román kifejezések, mert a pásztorok csángók voltak, akiknek a nyelve keveréknyelv.

I.

Bekérő:²⁰ Szerencsés jó napot,²¹ kedves házigazdánk!²² / Örömet, s hírt mon-
dok e házi családra, / mert Jézus született Betlehem városba. / Örve-
ndetes nagy nap Jézus születése, / melyben Szent István²³ életét végezte. / Erre
Szent János is példáját követte, / amint Heródes²⁴ sok szentet ölete. / Mária
kiáltsa:²⁵ Ó, hatalmas Isten, / ne engedd fiadat véletlen halálra, / kit meg-
ölessen a zsidók királya, Heródes! / Készíttess koronát magos mennyor-
szágban, / hogy szent Fiad legyen²⁶ világ megváltója! / Adjunk hálát ezért
a mennyei Atyának, / hogy²⁷ mindig pártját fogta bűnös szolgájának! /
Kérjük ezután is a teremő²⁸ Urát, / terjessze hazánkra bőven az áldását! /
Én keveset tudok, sokat nem beszélek, / szavaimat végzem, s azzal tovább
megyek.²⁹ / Betlehennel járunk, nagyon megfáradtunk, / mégis e városban

¹⁹ Erre utal Schram Ferenc is Három történeti betlehemes játék c. írásában a kézdiszentléleki betlehemessel kapcsolatban (i.m. 501.): „Tudjuk, hogy Csík megyében szinte napjainkig élő szokás, hogy az éjféle misét a szereplők jelmezesen, az összes kellékekkel felszerelve a szentélyben hallgatják végig. Valószínű, hogy régen a misével kapcsolatban játszottak betlehemest, ennek maradványa lehet ez a szokás. Megerősíti feltevéseinket, hogy éppen Csík megyében él a nép a legtöbb szokással az éjféle misén. Feltételezhetjük, hogy a középkor és újkor mesgyéjén is ott állottak szereplőink, és mise előtt, 11 és 12 óra között —zsolozsma helyett— eljátszották a betlehemest, nemcsak Csík, hanem a szomszédos Kézdi székben is. A játékot azután másnap, akárcsak manapság, végig játszották a falun, bemerelve minden érdeklődő házába.”

²⁰ Ezt mondja a bekérő, amikor egy házhoz bekérezkedik. A füzetben „Beköszöntő” címmel szerepel.

²¹ vagy: jó estét (napszaktól függően)

²² a füzetben: házigazda

²³ a füzetben: István is

²⁴ a füzetben: Heródes is

²⁵ a füzetben: kiáltja

²⁶ a füzetben: hogy legyen Szent Fiad

²⁷ a füzetben: ki

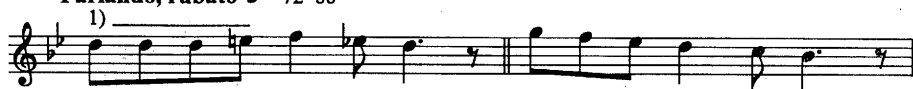
²⁸ a füzetben: teremő ég

²⁹ a füzetben: szavaimat végzem, gyorsan eléb megyek

szállást nem találtunk. / Kedves házigazda, ha befogad házába, / megfizeti azt az Egeknek Ura! / Engedelmet kérek e ház főuratól, / hív társával együtt kedves családjától / bátor bejöttömről és néhány szavamról. / A Jézus neve dicsérettessék!³⁰

Mind: ³¹ 1. ének:

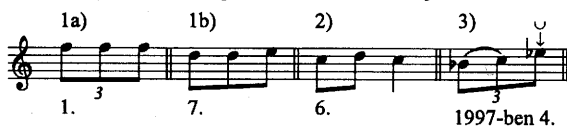
1. **Parlando, rubato** ♩ = 72-88

2. Ci - re - ne - us kül - de - ték Bet - le - hem vá - ros - ba,

Hogy az e - gész tar - to - mányt Ven - ni egy sum - má - ba.

1. 7. 6. 1997-ben 4.

<p>1. Amidón mindenek
Birsággal hivatnak,
Agasztusnak könyvébe
Szám szerint íratnak.</p> <p>3. Elindula József is
A Szűz Máriával,
Istennek³² erejéből
Terhes mátkájával.</p> <p>4. Betlehembe jutának
Fáradt állapotban,
Szállásról kérdezkednek
Minden embert, urat.³³</p> <p>5. De a sok vendég miatt
Nincs senki barátja,</p> | <p>Ki távulról meglátja,
Ajtaját bezárja.</p> <p>6. Szállni kényszerítették
Egy rongyos³⁴ pajtába,
Városon³⁵ kívül nem messze
Barmok jászolába.</p> <p>7. Az ökör és szamár
Táplálja³⁶ meleggel,
Nem hagyják megfagyni a
Kis Jézust hideggel.</p> <p>8. Jézus, József, Mária,
Hogyha méltóztattok.
Jöjjetek el énhozzám,
Szívemben szállástok.</p> |
|---|---|

³⁰ a füzetben: Dicsérettessék a Jézus Krisztus!

³¹ Amíg a bekérő szállást keres a betlehemes csoport részére, addig ők az utcán várakoznak, és ezt éneklik; ill. egyik háztól a másikig is ezzel az énekkel vonulnak.

³² a füzetben: Isten

³³ mindkét felvételkor: embert, urat

³⁴ a füzetben: romlott

³⁵ a füzetben: város

³⁶ a füzetben: táplálják

Bekérő:³⁷ Felséges királyom, jelentem alássan, / szállásra találtam.

Mind:³⁸ 2. ének:

2. $\text{♩} = \text{cca } 69$

Üd - vöz - légy, ó, Jé - zus, ki ma szü - let - te - tett
Szep - lő - te - len Szűz - től, szé - ná - ra té - te - tett.

$\text{♩} = 63-66$

Bar - mok kö - zött úgy fe - küd - tél, Pász - to - rok - tól tisz - tel - tet - tél

Hi - deg is - tál - ló - ban.

II.

Király:³⁹ Alázatossággal audenciát kérünk, / kedves drága jó uraim,⁴⁰ mivel mi most jöttünk. / A Jézus nevében az Egek Uráról, / Királyok⁴¹ Királyáról, a Jézus Krisztusról, / miként pásztorok eljöttek és imádták, / ennek példáját, engedelmmükkel,⁴² prédikálni szándékoztunk.

Király:⁴³ Dicsértessék Isten a magos mennyben, / ki Önöket hagyta békében! / Tartsa és marassza végig ez életben, / s mint mennyben, úgy földön vég nélkül örömben! / Mi nem azért jöttünk, hogy históriázzunk, / sem valami tréfás játékot indítsunk, / hanem egy fertályig mulatni akarunk, / s míg⁴⁴ a kis Jézusról egy példát mutatunk. / Az isteni fenség ma köztünk született, / mivel⁴⁵ pogányoktól sokat üldöztetett. / Emberi nemzetért jászolyban tétett, / melyben József és Mária sokakat kesergett. / Második részben miként

³⁷ A bekérő visszamegy a betlehemes csoporthoz.

³⁸ A szállásadó ház ajtajában éneklük, mielőtt belépnének. A füzetben „Az ajtón bemenő ének” címmel szerepel, a következő eltérésekkel: „születettél”, „tettetél”, ill. a végén „Barmok között stb.”

³⁹ A király kopog az ajtón, beengedik őket. A házban a bekérő, a király, a királyszolga és az angyal felsorakoznak. József, Mária, a pásztorok és a hamubotos az ajtón kívül maradnak. A füzetben „A királyi beköszöntő” címmel szerepel.

⁴⁰ a füzetben: kedves jó uraink

⁴¹ a füzetben: Királyoknak

⁴² a füzetben: ennek a példáját engedelmeikből

⁴³ A házigazda azt mondja, hogy „Tessék!”, a király előlép az asztalhoz. Ez utóbbi mozzanat a füzetben is szerepel, mintegy rendezői utasításként.

⁴⁴ a füzetben: s még

⁴⁵ a füzetben: mivel a

serkenti, / Isten angyala pásztorokat költi, / Jézus születését őnékik hirdeti,
/ angyali zengéssel ő eztet énekli. / És Szent József pedig be nem fogadtatik,
/ az egész városban szállás nem adatik, / hanem a királytól tovább küldetik,
/ szállni hideg istállóban⁴⁶ kényszerítettik. / Ezek után pedig pásztorok el-
jönnek, / alázatossággal Jézusnak ajándékot visznek, / melyet József és
Mária nagy örömmel vesznek.

III.

*Szent József:*⁴⁷ Fölséges királyom, nyisd meg az ajtódat, / ereszd be megszűkül-
szegény szolgálódat,⁴⁸ / ne engedd megfagyni Teremtő Uradat!

Király: Parancsolom szolgálóm, néked sietséggel, / nézd, ki dörget ajtónkon⁴⁹ ily
bátor szívvel!

Királyszolga: Ki vagy, barátom? Mondd meg, honnan jöttél! / Királyi ajtónkon
zörgetni hogy mertél? / Feleletet nékem erre azonnal tégy!

Szent József: Tibérius császár parancsolatára / jöttünk tihozzátok a beiratásra,
/ hogy szállást adnátok ez egy éjszakára, / megfizeti néktek az Egeknek Ura.

Királyszolga: Várjon egy keveset, mindjárt jelentem!⁵⁰ / Fölséges királyom,
jelentem alássan, / oly emberek jöttek királyi házadhoz, / kik nem élni⁵¹
volnának a te városodba,⁵² / hogy szállást adnál nekük⁵³ ez egy⁵⁴ éjszakára.

Király: Hogy én szállást adjak, abból ugyan nem kapsz, / nem bánom, ha a vá-
ros piacán hideggel is megfagysz!

Szent József: Kemény kősziklához hasonló nemzetség, / hogy lehet tenálad ily
szörnyű keménység, / még a pogánynál is van engedelmesség, / hát tená-
lad hogy nincs Uradhoz kegyesség!

Király: Ám, jer be, barátom, fűttözz egy keveset!

Szent József: Áldjon meg az Isten, fölséges királyom!

Király: Hozott a szerencse, kedves jó barátom!

Szent József: Fölséges királyom, fogadj be házadba, / mert szállást nem talál-
tam az egész városban! / Fizetést nem szánok ez egy éjszakára, / megfizeti
néked az Egeknek Ura.

Király: Kedves jó barátom, sok vendégim vannak, / s hogyha te itt maradsz,
engemet megszólílnak!

⁴⁶ a füzetben: istállóban ő

⁴⁷ Szent József kérezkedik be a házba: pálcájával háromszor kopog az ajtón. Az eddig kint állók bejönnek.

⁴⁸ változat: barátodat

⁴⁹ a füzetben: az ajtómon

⁵⁰ a füzetben: várjál egy keveset, —itt elrontotta a másoló, és javított:— mily járást jelentek.

⁵¹ a füzetben: hinném

⁵² változat: országodba

⁵³ a füzetben: hogy szállást kérnének

⁵⁴ változat: ezen

Szent József: Fölséges királyom, tenéked i'stállom,⁵⁵ / fogadj be házádban ez egy éjszakára, / mert különben hanem az ég alatt hálok, / bizonynyára mondom, hideggel meghalok!

Király: Ha meghalsz, sem bánom, de itt nem maradhatsz, / királyi házamtól⁵⁶ tehát már indulhatsz!

Szent József: Fölséges királyom, hová tudjunk menni? / Egy kis hajlékocskát hol tudjunk keresni?⁵⁷ / Menjünk a jegyessel⁵⁸ a városon kívül, / tudok egy istállót, / oda szokták küldeni a szegény jövevény szállót!

Szűz Mária: Nem bánom, jegyesem, akármerre menjünk,⁵⁹ / mert látom, hogy itten⁶⁰ mindentől megvetettünk. / Szerelmes Jézusom, szűz méhem gyümölcsse, / az Atya Istennek kedves szép jegyese! / Hallgasd meg, ne vesd meg⁶¹ szegény szolgálodat, / ha⁶² engem választottál szent születésedre, / ne engedd tehát már szolgálód ennyire!

IV.

Angyal: 3. ének:

3. $\text{♩} = 60$

Gló - ri - á in ek - szel - zisz De - o.

*Király:*⁶³ 4. ének:

4. $\text{♩} = 66-80$

Di-cső - ség mennyben Is-ten- nek, Bé-kes- ség föl- di hí-vek- nek,
Jó- a- ka - ra - tú né-pek- nek, Kik Is - ten- ben ör- vendez- nek!

⁵⁵ a füzetben: istálok. Instállom = könyörgök, kérem.

⁵⁶ változat: házunktól

⁵⁷ a füzetben: találni

⁵⁸ a füzetben: Menjünk el, jegyesem

⁵⁹ változat: akárhová meggyünk

⁶⁰ a füzetben: mert látom, itten

⁶¹ a füzetben: ne vesd meg, hallgasd meg

⁶² a füzetben: hogy ha

⁶³ Az 1999-es gyűjtés szerint ezt mindenki énekl.

Angyal: 5. ének:

5. ♩ = 60-72

Kel-jetek fel, pász-to-rok, pász-to-rok, Kik juhoknál a-lusz-tok, a-lusz-tok,
Mert szü - le - tett U - ra - tok, Né-k-tek kis Jé - zu - so-tok!

1. Pásztor: Váj de mine, cse ám áuzit,⁶⁴ / jaj, mit láték álmomban! / Amint lát-tam,⁶⁵ az Isten angyala nékem megjelenék, / angyal-e vagy ördög, én csak⁶⁶ kételkedem, / de hogy Krisztus született, azt már nem hihetem! / Ebben az elmémet többé nem epeztem, / a puha pucékra a fejemet⁶⁷ leteszem.

Angyal: Keljetek⁶⁸ fel, ó, ti szegény pásztorok! / Betlehem városába⁶⁹ gyorsan induljatok! / Barmok előtt Jézust szénán találjátok.

2. Pásztor: Lásze mőj in pácse, sze doármem odáte! Dute lá oj, je szeámö bine,⁷⁰ nehogy azkot⁷¹ a farkasok a sud⁷² alól elhordják!

Angyal: 6. ének:

6. ♩ = cca 69

Hal-lot-tad-e, pász - tor, e szó - za - tot,
Me - lyet a mennye - i kö - vet mon-dott?
Hogy szü-le-tett, lé-gyen em-ber - test-ben,

♩ = cca 60

⁶⁴ Vai de mine ce am auzit = Jaj érnekem, mit hallottam

⁶⁵ a füzetben: Amit láték

⁶⁶ a füzetben: épen

⁶⁷ a füzetben: Hanem a puha pucékra fejemet. Pucék = pucok: kemencezugban ülőhely.

⁶⁸ a füzetben: Serkenjetek

⁶⁹ a füzetben: városban

⁷⁰ Lase mõi in pace, se doarmem odate! Dute la oi, ie seamã bine = Hagyj békén, hogy egyszer aludjak! Menj a juhokhoz, vedd számba õket

⁷¹ a füzetben: azokat

⁷² a füzetben: sod. Sud = sut: kemencezug, rejtkehely.

Jé - zus, mi megváltónk Bet - le - hem-ben.

1. *Pásztor:* Ó doámne szfünthe!⁷³ / Hogy Krisztus született, áuz möj fertáte? / Zigzo,⁷⁴ amit láték,⁷⁵ nem bolondságból mondom, / amint⁷⁶ láttam, hogy Krisztus született Betlehem városban.⁷⁷
2. *Pásztor:* Cse fács möj, szúlsz-e,⁷⁸ vagy álmat beszélisz?⁷⁹
1. *Pásztor:* Zigzo, möj fertáte, kred kö,⁸⁰ majd én is, majd te is beszélgethatsz! / Szkoále minte, náuz pákuláre⁸¹ / serkenjeték föl hamar, csákó dereptáte.⁸² / Álmomban mit⁸³ láttam, megmondjam-e dáre,⁸⁴ / hogy Krisztus született, kréz möj fertáte?⁸⁵
2. *Pásztor:* Áuz möj mósule,⁸⁶ mit mondanak ezek, / hogy Betlehem városban új király született? / Vigyünk néki ajándékot⁸⁷ sietséggel, / ducsem bárán kás ku lápte,⁸⁸ tegyünk tiszteletet!
- Öreg Pásztor:* Nem bánom, menjünk el, de nem üres kézzel, / vigyünk ajándékot néki sietséggel!
1. *Pásztor:* Jó duk un körlán, dár tu zsupune,⁸⁹ / hogy a kis Jézuskának kedvébe telhessünk!
2. *Pásztor:* Kás ku lápte, ku kás bine dáre.⁹⁰
- Öreg Pásztor:* Bine zo, bine zo.⁹¹

⁷³ Oh Doamne sfântă! = Ó szent Istenem! A füzetben: Oh damnusz funtule.

⁷⁴ auz măi fertate? = hallod, testvér? Zixzo = Igaz

⁷⁵ változat: mit láttam

⁷⁶ a füzetben: amit

⁷⁷ Az előadásban itt felborult a verselés ritmusa, melyet csak a második felében lehetne a rímek szerint megfelelően helyreállítani.

⁷⁸ Ce faci măi, suls-e = Mit csinálisz, szólsz-e.

⁷⁹ a füzetben: beszélgetsz

⁸⁰ Zixzo, măi fertate, cred că = Igaz, testvér, azt hiszed

⁸¹ Scoale minte, nauz paculare! = Serkenjen fel az agyad, nem hallod, testvér (juhászbojtár)!

⁸² dereptate = egyenesen (a csákót – azaz: tedd a helyére, a fejedre, és egyenesen álljon)

⁸³ a füzetben: álmatam amit

⁸⁴ doare = vajon

⁸⁵ crez măi fertate = elhiszed-e, testvér?

⁸⁶ Auz măi mosule = Hallod, öreg

⁸⁷ változat: ajándékokat

⁸⁸ ducem... caș cu lapte = vigyünk bárányt (magyar), sajt és tej. Nyelvtanilag helytelen. A füzetben „bárány” szerepel.

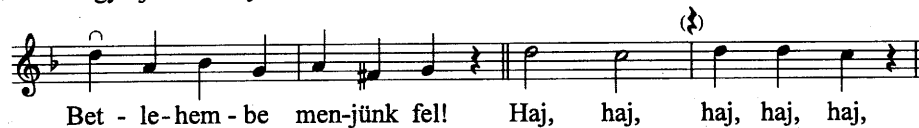
⁸⁹ Eu duc un cărlan, dar tu jupune? = Én viszek egy birkát, de te, gazduram? A füzetben az eleje áthúzva, alatta ez: Jó ducsem kerlán.

⁹⁰ Caș cu lapte, cu caș bine daře = Sajtot tejjel, sajtot minden jóval.

⁹¹ Bine zo, bine zo = Jól van, jól van.

Pásztorok:⁹² 7. ének:

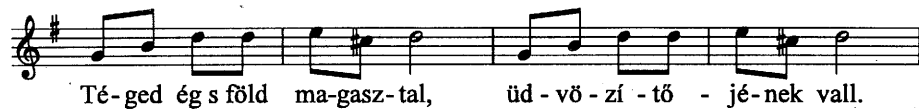
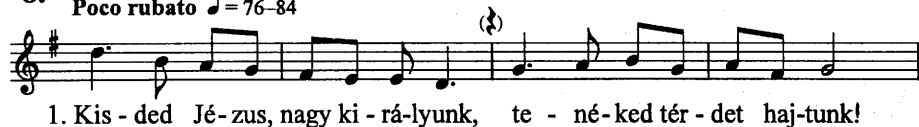
7. [♩ = 116-132] (1999-ben ♩ = 92-132)

V.

Pásztorok: 8. ének:⁹³

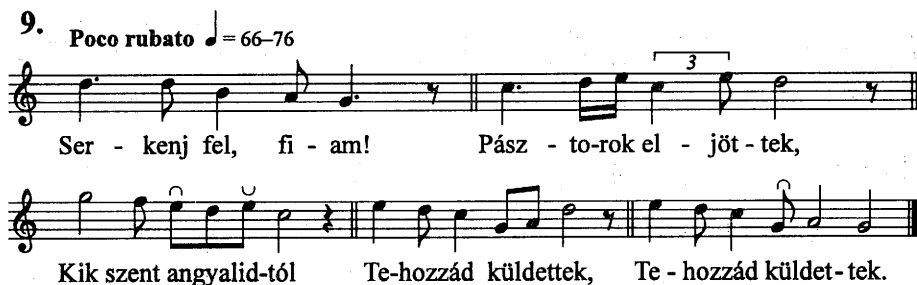
8. Poco rubato ♩ = 76-84

⁹² A betlehemesek hordozható kis jászolukat körülveszik.⁹³ Az első sor végén térdet hajtanak.

2. Nosza, tehát együtt menjünk, Betlehembe siessünk!
Meglátjuk Istenünket, született kisdudunket
Barmok között feküdvé, pólyába bekötözve.
3. Én is viszek egy báránycát, te pedig egy sajtocskát,
A harmadik kis tejet, ezzel kedvet nyerhetnénk,
Istent ezzel dicsérni, örömmel visszatérni.

Szűz Mária:⁹⁴ 9. ének:

9. **Poco rubato** ♩ = 66-76

Ser - kenj fél, fi - am! Pász - to-rok el - jöt - tek,
Kik szent angyalid-tól Te-hozzád küldettek, Te - hozzád küldet - tek.

Pásztorok: 10. ének:⁹⁵

10. ♩ = 42-46

Üd-vöz-légy, te kis-de - decs-ke, Bet-le - he-mi her-ce - gecse-ke!
Ál-dott légy, vi - lág ö - rö-me, Já-szoly-ba tett drá-ga kin-cse!
Ez - u - tán légy, ké - rünk, e - gek - be ve - zé - rünk,
Mi-vel te vagy az, az, az, az, Az lé - szen a jó és i - gaz.

1. Pásztor:⁹⁶ Üdvözlégy, ó, Jézus, pásztorok pásztorja, / ki a bünösökért jöttél e világra! / Ha nem utálsz minket, a te szolgálid vagyunk,⁹⁷ / és most azért jöttünk, hogy téged imádjunk!
2. Pásztor: Áldott légy, ó, Jézus, mennynek, földnek Ura, / bünösök oltalma, pokolnak rontója!

⁹⁴ Mária fogadja a pásztorokat, és költögeti a kis Jézust.

⁹⁵ 1999-ben a végén nem ismételt.

⁹⁶ A jászolhoz mennek hódolni a pásztorok.

⁹⁷ A füzetből ez a szó —feltehetően a másolás miatt— hiányzik.

Öreg Pásztor: Tiszteltessél Jézus, mi lelkünk oltalma, / mert te leszel végtére
lelkünknek gyámola!

Pásztorok: 11. ének:⁹⁸

11. $\text{♩} = 60-72$

S őt a tig - ri - sek be nem fo - gad - ták,

Vá - ro - son kí - vül szü - let - ni ha - gy - ták kis Jé - zust,
Mi most é - nek - kel, zen - ge - de - zés - sel tisz - tel - jük.

1. Pásztor:⁹⁹ Én édes Jézuskám, egy körlánkát¹⁰⁰ adok, / tőlem vedd jó néven,
melyet szívemből nyújtok!

2. Pásztor: Fejő pásztor jó ám foszt lá munte máre,¹⁰¹ / nu foszt¹⁰² jövedelem
a nagy kősziklába, / mégis a kis Jézuskának egy kis láptet ám dusz.¹⁰³

Öreg Pásztor: Mivel a többinél legöregebb vagyok, / még a juhok után is alig
cammogatok, / majd mind el is hordják azkot¹⁰⁴ a farkasok. / Én¹⁰⁵ is a kis
Jézuskának egy sajtocskát adok, / tőlem vedd jó néven, mert¹⁰⁶ szívemből
nyújtom!

Szűz Mária: Köszönöm, pásztorok, mindhárman tinéktek, / mindhárman
mennyei koronát nyerjétek, / és a dicsőségbe vele örvendeztek!

Pásztorok: 12. ének:

12. **Poco rubato** $\text{♩} = 63-76$

1. Te is, Má - ri - a, Kö - nyö - rögj é - ret - tünk,

Hogy mi e vi - lág - ból Bol - do - gul ki - menjünk, Bol - do - gul ki - men - jünk!

⁹⁸ A füzetben a végén még ez áll: „Mi most Refr.“. Így a Mennyből az angyal dallamból egy
hosszú strófa lett.

⁹⁹ Viszik az ajándékokat a pásztorok.

¹⁰⁰ Cărlan = birka

¹⁰¹ eu am fost la munte maře = én voltam a nagy hegyekben

¹⁰² nu fost = nem volt

¹⁰³ lap tet am dus = tejet hoztam

¹⁰⁴ változat: azkot mind

¹⁰⁵ a füzetben: még

¹⁰⁶ a füzetben: melyet

2. Dicséret néked, / Örök Atyaisten,
A kicsinyded Jézus, / És Szentlélek Isten, / És Szentlélek Isten.

VI.

Öreg Pásztor: Áuz pákuláre,¹⁰⁷ kedves furulyásom, / mivel az új királyt nagy
örömmel látom, / szufláj¹⁰⁸ egy szép nótát, kedves jó fertátom^{109,110}

1. Pásztor: Induljunk más útra, kedves atyafiak, / mert még a szomszédba jó
emberek laknak!

Öreg Pásztor: Drága zsupune,¹¹¹ látom szándékosodot, / si kulák si bango¹¹² zör-
gesd meg kúcsodat, / a Jézus nevében nyujtsd akaratodat, / dákő fátse
bine,¹¹³ veszed jutalmadat!

2. Pásztor: Ó, te fenyőfából kifaragott, összerakott, kohódzott erszény, / ves-
sen beléd édes¹¹⁴ gazduram egy pár száz lejecskét, hogy kacagjon a sze-
gény!

Mind: 13. ének:

13. Alkalmazkodó ritmusban ♩ = 108 → 148

1. I-már min-ket, jó gaz-da, Ha el - kül-desz u-tunk - ra,

Há - zad - nál ma-rad - jon Is - ten - nek ál - dá - sa!

2. Egy-egy kupa jó borral,
Beszélgetnénk jó móddal,
Torkunk is ujulna,
Szívünk megvidulna.	Kolbásszal, sodorral
Utra ¹¹⁵ igazítanak.
3. Kalácsot is majd adnak,
Százásokat leraknak,	4. Ne búsuljunk már semmit,
Lássuk ¹¹⁶ gazdánk jó kedvét,
//: Elvárjuk, meglátjuk
Jámbor füzetésit. ://

¹⁰⁷ Auz paculare = Hallod, bojtárom

¹⁰⁸ suflai = fújjál

¹⁰⁹ fertatom = testvérem

¹¹⁰ Ekkor furulyán egy sebes darabot játszottak (régén, ma már nem!), amire az öreg pásztor táncolt: pálcával ugrándozott körbe. Korábban ezzel a pálcával emelték fel az öreg pásztor, olyan öreg ember játszotta ezt a szerepet.

¹¹¹ jupune = gazduram

¹¹² și culac și bango = kaláccsal és pénzzel

¹¹³ dacă face bine = ha jól csinálod

¹¹⁴ változat: egy

¹¹⁵ a füzetben: utban

¹¹⁶ a füzetben: látjuk

VII.

*Király:*¹¹⁷ Köszönöm, s hálálom, kik itt hallgatátok, / e csekély munkánkat meg nem utáltátok! / Azt hiszem, hogy itten rosszat nem tanultatok, / melyért¹¹⁸ az egekben legyen koronátok! / Ím, itt meghallátok, miként pásztoroktól / tiszteltetett Jézus a messzünnett valóktól. / Nem csak itt a földön a nyáj pásztoraitól, / hanem az egekben Isten angyalaitól.¹¹⁹ / Az Isten angyala mindnyájan szeressen, / a mennyei jóra titeket felvigyen! / Drága¹²⁰ mennyországba, hogy sorsotok legyen, / melyet adjon Isten örökkön örökké! / Számos esztendőket, kívánom, érjete¹²¹, / szomorú változás távozzék tőletek! / Lobogjon egymáshoz tiszta szerelmetek, / hogy az Úr Jézus Krisztus gyönyörködjék bennetek! / S mint tavasszal¹²² nyílnak fák virágokkal, / úgy ékeskedjete¹²³ kegyes magzatokkal! / S végre, ha elhagyja lelketek sátorát, / testetek hizlalni fogja a föld porát. / Szemléljéte¹²⁴ vígan az Isten országát, / hogy együtt bővíthessük a szentek táborát! / Hogy a kis Jézus¹²⁵ mindnyájan szeressen, / a¹²⁴ dicsőség várába mindnyájan fölvigyen! / Ti pedig, jó gazdák, kik szállást adtatok, / Istennek áldása szálljon tireátok! / A kis Jézus áldása maradjon rajtatok, / melyet adjon Isten, szivemből kívánom! / Mi innen elmegyünk, vígan maradjanak! / Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!¹²⁵

*Mind:*¹²⁶ 14. ének:

14. [♩ = 72–92] (1999-ben ♩ = 80 → 108)

1. Köszönjük meg a gaz-dá - nak, Hogy há - zá - ba be-fo-ga - dott,

Hogy há-zá - ba be-fo - ga - dott!

¹¹⁷ A király megköszöni, hogy befogadták. A füzetben „A Király megköszönése” címmel szerepel.

¹¹⁸ változat: melyben

¹¹⁹ a füzetben: angyalától

¹²⁰ a füzetben: Boldog

¹²¹ változat: éljete¹²¹

¹²² a füzetben: Mint tavaszkor

¹²³ a füzetben: Jézuska

¹²⁴ a füzetben: s ő

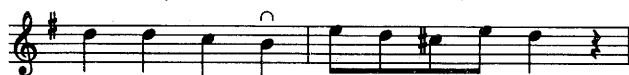
¹²⁵ a füzetben: Dicsértessék a Jézus

¹²⁶ A betlehemes csoport énekkel köszöni meg, hogy befogadták. A betlehem-játék ezzel az énekkel zárul. Ezután a házigazda köszönetképpen megvendégeli a betlehemes csoportot.

2. Asztalára abroszt adott,
//: Arra ételt, italt adott.¹²⁷ ://
3. A kised Jézus áldása
//: Szálljon ezen nemes házra! ://
4. A kegyelem bő forrása
//: Terjedjen a lakójára!¹²⁸ ://
- 5.¹²⁹ Áldja meg hosszas étellel,
//: És állandós¹³⁰ egészséggel! ://
6. Örömek közt hogy élhessünk,
//: Születését tisztelhesük! ://
7. Eme fecske de szép fecske,
//: Mer ő szegény szelídecске. ://
8. Ha kimegyen a határba,
//: A gazdája buzájába. ://
9. Visszatér ő nemsokára,
//: Maga szokott szállására. ://
10. Addig, vendég, jól nem mulat,¹³¹
//: Míg az abrosz meg nem ázik. ://
11. Immár az abrosz megázott,
//: A vendég is jól mulatott. ://
12. Nosza, vendég, jól mulattál,
//: Ha tetszenék,¹³² indulhatnál. ://

15. ének:¹³³

15. **Parlando, rubato** ♩ = 66-88

1. Ez nap né - künk di - csé - re - tes nap,

Bi-zony vi - gas - ság - nak nap - ja,

És üd - vös - ségünknek bi - zo - dal - ma,

Mert szü - letett ez má - i nap mi vált - ságunkra

¹²⁷ a füzetben: rakott

¹²⁸ változat: családjára

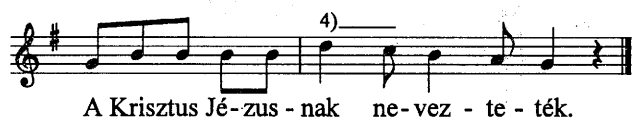
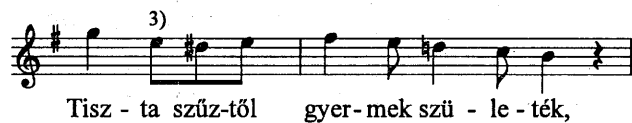
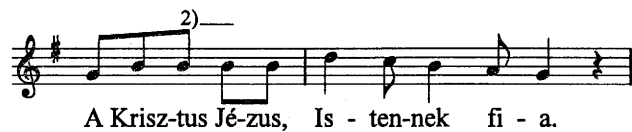
¹²⁹ Az 5-11. versszakokat nem szokták énekelni a betlehemi-játékban. (Talán ezért énekelte 1997-ben — a 3. sor elhagyásával — hiányosan e szakaszokat.)

¹³⁰ változat: áldásos

¹³¹ változat: mulatsz

¹³² a füzetben: tetszenél

¹³³ Ezt a dallamot a betlehemes csoport vendéglátás közben, az asztalnál éneкли. A 2. vsz. ref-jének sorvégi latin szövegrészei helyesen: 1. sor: florizatus est = megvirágozék; 2. sor: puer natus est = gyermek születék; 3. sor: nobis natus est = nekünk születék, az 1. vsz. szerint „nobis datus est = nekünk adaték” lenne; 4. sor: nominatus est = nevezteték.

2. Ez gyermek volt, a¹³⁴ megigért mag,
A mi első atyáinknak,
Ádám atyáinknak és Ábrahámnak,
Kiben minden nemzetség¹³⁵ megáldatának,
Hogy az örök életre juthatnának.¹³⁶

Refr.: Aronnak vesszeje flórizátusz esz,
Tiszta szűztől púer nátusz esz,
Mennyei királyul¹³⁷ nóbi nátusz esz,
A Krisztus Jézusnak niminátusz¹³⁸ esz.

¹³⁴ változat: az

¹³⁵ változat: nemzetségül

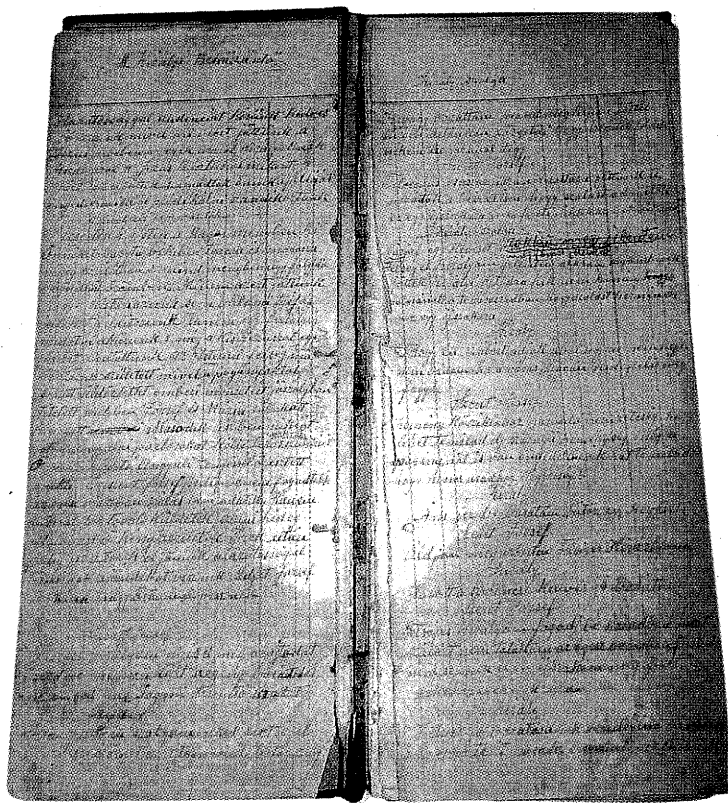
¹³⁶ változat: juttatnának

¹³⁷ a füzetben mindkét versszakban: királyunk

¹³⁸ a füzetben: nobinátusz

16. ének:¹³⁹

16. ♩ = 88-100

Kovács Dénes betlehemes füzeté. (Fotó: Kővári Réka 1999.)

¹³⁹ Ezt a dallamot az ajtón kimenetre szokták énekelni. A füzetben „Elmenéskor” címmel szerepel, a következő eltérésekkel: „Úgy” helyett „Kit”, „örömébe” helyett „kebelébe”.